

Péter László

„EGRESSY GÁBOR TELJHATALMÚ KORMÁNYBIZTOS”

Sándor János barátomnak

1

Egressy Gábor (1808–1866) színész és rendező, a magyar színjátszás jelentős képviselője minden bizonnyal 1840-ben járt először Szegeden. Felesége, Szentpétery Zsuzsanna (1816–1888) Komlóssy Ferenc társulatának tagja volt.¹ Egressy ezért jött ide vendégszereplésre: a városháza szalájában tartott színelőadásain vendégszínészként szerepelt; a HAMLET címszerepében kétszer is föllépett.² 1843 júliusában a Bartók József és Egri János vezette vándorszíntársulat tagjaként szeptember közepéig hétszer lépett föl a szegedi deszkákon.³

Harmadszor jöhetett Szegedre, amikor 1848. július végén egy hónapi szabadságát föláldozva fiához ment az óbecsei táborba. Már előbb, július első napjaiban elkísérte oda fiát, de akkor a gőzhajó Szolnokról megállás nélkül ment Óbecsére. Második útja alkalmával, július 30-án azt írta feleségének: „Tegnap este óta Becsén vagyok. Szegeden két iszonyú napon át kellett vesztegelnem; mert onnan a gőzös csak szombat [29-én] indult ide.”⁴ A becsei táborban mindenhová elkísérte fiát. Kétszövű vadászpuskával és övében két pisztollyal járt-kelt, várva a Szenttamás és Bácsföldvár ellen tervezett támadást. Augustus végén elkeseredve tért vissza Pestre, és A RÁC LÁZADÁS ÉS A MAGYAR ÜGY címmel röpiratban bírálta a tétlen hadvezetést.

„A harcmezőről jövök – írta. – Egy teljes hónapig vártam Óbecsén, a főhadiszálláson, a dicső csatára, oly szándékkal, hogy az elsőik egyike lehessen az ellenség sáncain, s ha végzetem úgy akarja: győzelmünk első hírnöke.”⁵

Röpiratának nyilván része volt abban, hogy szeptember végén Kossuth Lajos, a Honvédelmi Bizottmány elnöke megkérte, csatlakozzék hozzá alföldi toborzóútjára. Negyedszer járhatott tehát Egressy Gábor Szegeden, amikor Kossuth kíséretében 1848. október 4-én a városba érkezett. Innen a szegedi kórházban ápolt Ákos fiát hazavitte Pestre.⁶

2

Kossuth Pestre visszaérkezve október 15-én NYÍLT RENDELET-et adott ki, amelynek idevonatkozó része így hangzott:

„Egressy Gábor nemzetőrségi százados úr, ki mint segédem a Tisza vidéki népfelkelés szervezésénél⁷ már jelenvolt, ezennel megbízatik, hogy népfelkelési biztosul [én emeltem ki – P. L.] Szegedre és Csongrád s Csanád megyébe lemenvén, az illető hatóságokkal s tisztviselőkkel egyetértőleg [ezt is én tartom fontosnak kiemelni – P. L.], az általános népfelkelést Szegeden, Csongrád megye alsó részében és Csanádban mobilizáltassa, s a Nagykikindát elfoglalt rác pártütők megsemmisítése végett Kiss Ernő és Éder [Frigyes] tábornokok hadi munkálatainak elősegítése végett kiindulásukat eszközölje.

*Melly megbízatásában neki segédkezet nyújtani minden hatóságok és tisztviselők a Nemzet nevében utasítatnak.*⁸

Egressy először október 20-án utasította a szegedi magisztrátust: a Makó és Kiszombor közt felállítandó híd számára kilenc hajót kért.⁹ 26-án számolt be először feleségének tevékenységéről. *„Reggeltől napestig egyik ember a másikat éri szobámban: hatósági s katonai küldöttek, transportok, szállítmányok elintézése... hát még a tolakodók és szolgálkúkek serege!... Ezenkívül minduntalan utazgatnom kell; szónokolnom tanácstermekben, népgyűléseken, lelkesítenem a népet, s ahol kell: parancsolnom... Mindezekről, édesem, majd csak otthon beszélhetek neked, most arra sem idő, sem hely nincs. Azonban állásom nehéz és fáradalmas volta mellett is, helyemen érzem magamat; s bármi bonyolult körülmények közt: tájékozni tudom magamat, s ha kell: erélyt is kifejteni; hiszen tudod, édesem, hogy e tulajdonság jellememből és véralkotomból nem hiányzik; s ez már meg is tette egy párszor hatását némely tisztviselők és hatóságok irányában, mióta itt működöm.*¹⁰

Előző nap indította útba Rózsa Sándor csapatát: *„száz válogatott pusztai lovast”*. *„Gyönyörű nép”* – írta elragadtatással. Járt Nagybecskereken; 13 000 embert vezetett Kikinda és Mokrin alá. Másnap indít Szegedről és a Kiskunságból Becskerekre Kiss Ernőhöz (a későbbi aradi vértanúhoz) 4000 gyalogost és 1000 lovas nemzetőrt. Kormánybiztosi irathagyatéka képet ad buzgóságáról; főként a nemzetőrök és honvédek felszereléséről igyekezett gondoskodni.¹¹ Október 27-én a szegedi hadi bizottmánytól fölvilágosítást kért az Aradra küldött, Szegeden elfogott lőszerokról. Október végén Egressy hazament Pestre családjához. November 2-án Nyáry Pál, a Honvédelmi Bizottmány helyettes elnöke kiterjesztette Egressy hatáskörét. Népfölkelési kormánybiztosból Tisza vidéki kormányzatos lett:

„Az alvidék hadainak ellátása többnyire Szegeden keresztül eszközöltetvén a küldemények kellő rendet, valamint a vidék éberen tartását és ha kell, védelmi állapotainak rendezését biztosítani szükséges.

Ennek elérésére Egressy Gábor, ki eddig biztosi minőségben lélekéberség, hazafiúi buzgalom, erély és tevékenység által magát különösen kitüntette, Szeged városára és vidékére teljhatalmú kormánybiztos gyanánt küldetik ki, oly meghagyással: hogy mindazt, mit a hadi szállítmányok rendezésére, az alkotmány és a törvény uralmának fenntartására, a tisztviselők kötelességteljesítés[ének] és a védelmi buzgalom élénkítésére, szóval a haza érdekeinek biztosítására és megóvására célszerűnek, hasznosnak, szükségesnek ítélend, cselekedhesse és elrendelhesse.

*Meghagyom ezennel Szeged város hatóságának és a vidék előjáróinak, tisztviselőinek, községeinek, nemzetőreinek és minden egyéneknek, hogy jelen [rendeletemnek] felmutatása, tekintőleg hirdetése után minden intézkedéseit és rendeleteit pontosan teljesíteni felelősség terhe alatt elengedhetetlen kötelességnek ismerjék.*¹²

Egressy Gábor még Pesten tartózkodott, amikor november 5-én levélben tudatta a Várossal kinevezését. November 7-én családotul leköltözött Szegedre.¹³ Nyáry november 9-én ismét föl szólította Egressyt, hogy miután a Honvédelmi Bizottmány őt *„Szeged városának és környékének teljes hatalmú kormánybiztosává kinevezte, oda utasítja [...], hogy felhasználjon minden lehető törvényes eszközt honunk megmentésére”*.¹⁴

Egressy a november 9-i közgyűlésen jelent meg először. Elrendelte a rémhírterjesztők és illetéktelenül fegyvert tartók felelősségre vonását, és fölhívta a figyelmet *„az engedelmesség, rend, közbátorság [értsd: közbiztonság] megóvására”*. November 20-án nyolc önkormányzat (Szeged, Vásárhely, Makó, Szentes, Csongrád, Szabadka, Félegyháza, Halas) címére küldött kemény föl szólítást.¹⁵ Vadász Manó szegedi polgármestertől a nemzetőrség létszámának és fegyverzetének kimutatását kérte. Ezt meg is kapta. De

az új söprű jól söpört: a szinte ellenőrizetlen hatalom birtokában Egressyvel elszaladt a ló. Teljesíthetetlen, a való helyzettel, lehetőségekkel nem számoló képtelen követelésekkel állt elő. Egymást érték a katonai felszerelések elkészítését vagy összegyűjtését sürgető átiratai, melyeknek a Város kellő igyekezettel tőle telhetően eleget is tett, december elején mégis igen feszült viszony alakult ki közte és a vezető testületek – a közgyűlés, a tanács és a hadi bizottmány –, valamint a nemzetőrség vezetői között. „Egressynek népfölkelési kormánybiztosul történt kiküldetése – értékelte tevékenységét már csaknem száz éve a Város történetírója, Reizner János – már magában véve még az akkor zavaros időkben is elég különös gondolat volt. Új szerepében is csak színészkedett, minduntalan nagy pátozzsal szónokolt, s egy-egy hallgatónak azon maliciózus közbeszólására: »nini, most mindjárt meghal«, komoly eredményekre nem is számíthatott.”¹⁶

Ruszoly József részletesen ismertette a Város és Egressy közt december elején ki-robbant összetűzést. A „radikális”, azóta megtanult szakkifejezéssel „balos”, „szektás” Egressy nem akarta megérteni, hogy a rosszul fölfegyverzett, kiképzetlen hadra fogottakat nem lehet felelőtlenül csatába vinni. Sürgető, gyanúsítgató, sértegető leveleire a Város vezetői higgadtan, a tények tüzetes előadásával válaszoltak. Ő azonban megfenyegette őket, hogy „a haza megmentését gátló tisztviselői eljárást hazaárulással bélyegzi, s a szerént sújtandónak nyilvánítja”. Követelte, hogy teljesíthetetlen rendeletét három napon belül hajtsák végre. A magisztrátus megkeményedett: „Kormánybiztos urat kémélő bánásmódrá nem annyira kérjük, mint figyelmeztetjük, mi is szabad polgári lévén szabadságunkért vívó hazánkknak.” A fantazta Egressy még most sem volt képes fölismerni a valósággal való számolás kötelezettségét. A Város iratára ezt jegyezte föl: „Replika egy szigorú rendeletemre. E. G. A kupaktanács makrancoskodik. E. G.” Doktriner elfogultságával az ország második városának önkormányzatát – kupaktanácsnak minősítette! December 3-án még kíméletlenebbül válaszolt: „Az erélytelen vagy önző tisztviselő, mint haszonvehetetlen organuma az álladalomnak az útból félrevetetik, a szándékosan akadályozó pedig megsemmisítetik. A kormánybiztosi teljes hatalomnak most ez az értelme van. Szeged városa tisztviselősege most ehhez tartsa magát. [...] Minél nagyobb az, ami e percben kockán áll, annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mulasztások. A választmány ne replikázzon, hanem tegyen.”¹⁷

Ezzel – mint Ruszoly József írta – betelt a pohár. A városi tanács Egressy vádjait a közgyűlés elé terjesztette: „A Tanácsot a haza megmentését gátló eljárással s ennél fogva hazaárulási bűnnel bélyegző érdemtelen kifejezés, miután [a Város tanácsának] tiszta öntudata, hogy szeretett hazája megmentése arányában kötelességeit legszebbnek esmervén, teljesítésüket s e részben minden rendeleteknek fogaatosítását legbuzgóbb pontossággal teljesíti – merő alaptalan rágalomnak nyilvánítván, visszautasítottat, s erről [a] kormánybiztos[us] tudósítani rendeltetik.”

A december 7-i közgyűlésen a véréig sértett, „ernyedetlen hazafiságukról ismert” Korda János nemzetőr ezredes, térparancsnok és segéde, Gombás József benyújtotta lemondását, bár ekkor még „az egyhangúlag nyilatkozott testület kérésére” visszavonta. (Januárban Korda János térparancsnokságáról végleg lemondott.) A közgyűlés „minden további súrlódás kellemetlenségének s a jelen viszonyokban különösebben is izgalmas kedélyek balhangelésének mellőzése tekintetéből” a Honvédelmi Bizottmányt arra kérte, hogy „városunk közönsége a kormánybiztosi működés befolyása alól felmentessék”. Reizner arról is beszámol, hogy amikor Egressy a hibás rendeletének ellenszegülő Vadász Manó polgármester és Korda János nemzetőr ezredest lehazaárulózza, csaknem tettelegességre is sor került. „A közönség felingerült, Egressyt már megrohanni akarták, s a nép dühétől a polgármester csak azáltal menté meg, hogy fogolynak nyilvánítja, s fegyver között a városházára kísérteté.”¹⁸

3

Hasonlóan került összeütközésbe Egressy Csongrád megye vezetőivel is. Ismerős fordulatokat olvasunk Zsilinszky Mihály értékelésében:

„Általános felháborodást okozott a megyében Egressy kormánybiztos november 20-i rendeletének hangja, melyben teljhatalmára való hivatkozással [a kiemelés tőlem – P. L.] korholja azokat, kik az ő rendeleteit nem hajtják végre pontosan, s ezáltal hazaárulást és népfelsgárulást követnek el. Sértő célzással írta, hogy a mulasztó tisztviselőket, mint a kormányzat haszontalan organumait, félredobja, a szándékos akadályozókat pedig megsemmisíti. Panaszkodik, hogy nov. 5-[én] és 11-én kelt rendeletei sikertelenek maradtak; ennél fogva meghagyja, hogy »Csongrád megye bizottmánya ne replikázzon, hanem tegyen!«.

A helyzet valóban nem volt alkalmas arra, hogy a hatóságok egymással civakodjanak. Csongrád vármegye csakis azért nem válaszolt a kormánybiztosnak sértő szavaira. Tette, amit az ingerült kedélyhangulat mellett ily rendkívüli viszonyok közt tehetett.”¹⁹

Kinevezésekor Csanád megye nemzetőrsége is őszinte örömmel köszöntötte a kormánybiztost. „Makó város összes nemzetőrsége hazafiúi szeretettel van eltelve, s kész is hazája védelmére fölkelni” – írta neki november 15-én a város bírása, Török József.²⁰ Egressynek azonban hamarosan itt is összeütközése támadt. Követelésére ugyancsak Török József a való helyzet ismertetésével válaszolt: a 900 nemzetőr fegyverekkel rosszul van ellátva; 200 szuronyos puskát és 200 lándzsát elvettek tőlük, így mindössze 200-250 gyatra állapotú vadászpuskája, néhány lándzsája van. Egressy úgy vélte megoldhatónak a dolgot, hogy ezer kaszát utalt ki Csongrád és Csanád megyének...²¹

December 11-én a városi közgyűlésben Egressy már hiába kért bocsánatot, Kossuth eleget tett a szegediek kérésének, és mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke 14-én fölmentette kormánybiztosi tisztéből! A papír szerint két, a gyakorlatban mindössze egy hó napnyi kormánybiztosi tevékenysége tehát dicstelenül végződött. Szántó Imre is így foglalta össze véleményét: „Annyi bizonyos, hogy Egressy Gábor túlfűtött lelkesedéssel, meglehetősen türelmellenséggel végezte feladatát, olykor fenyegette és sértegette is a némileg vontatottan működő városi vezetőket.”²²

4

Egressy ekkori magatartását jellemzi, hogy nemcsak a városi és megyei önkormányzatokkal, hanem még kollégáival is összeütközésbe került. „Idézett átirataiból, megjegyzéseiből a Város vezetői iránt tanúsított ellenszenvet túl fontoskodás vagy még inkább jó adag beképzeltég is sugárzott” – állapította meg Ruszoly József.²³ December 7-én sürgönyben (ez akkor még nem táviratot, hanem futárral küldött hivatalos levelet jelentett) kifogásolta, hogy kormánybiztostársra, a Délvidéken illetékes Beöthy Ödön Sebő az ő megkerülésével fordult Vadász Manó polgármesterhez. Beöthy 8-án így felelt meg neki:

„Ha [sürgönye] abból veszi származását, hogy legközelebb [értsd: legutóbb] Szegedre küldött Biztosomat a lőfegyverek miatt [a] Szegedi Polgármesterhez utasítottam, úgy méltóztassék kegyesen megengedni, hogy azt, kivel kellessék magamat érintkezésbe tenni, bízza egyedül csekély ítéleti tehetségemre.

Ha pedig teljes értékű hatalmát, érdemei elismerését akarná velem tudatni, úgy ez merőben felesleges, mert sem egyikét, sem másikat soha kétségbe nem vontam.”²⁴

Egressy fegyverrel is kivette részét a szabadságharcból. Szemere Bertalan 1849 márciusában gerillacsapatot szervezett, s ennek lett Egressy mint nemzetőr százados a parancsnoka. A csapat érdekessége volt, hogy fehér szűrt viseltek.²⁵ Részt vettek a felvidéki harcokban, bár Eperjes visszafoglalásakor elkéstek az ütközetből.²⁶ Egressy május elsején Szemerének írt levelében lemondott tisztéről: „Egészségi állapotom, de más körülmények is kénytelenítettek a hadi pályáról lelépniem.” Tőle szokatlan önbírálattal úgy érezte, ismeretei és adottságai nem elegendők e föladathoz: „Szakképesebbet óhajtok helyemre; mert érzem azt is, hogy bátorság, buzgalom s az értelmi képzettségnek azon neme, mellyel én bírok, ide még nem elegendő tulajdonok.”²⁷

E tevékenysége sem tartott tehát sokkal tovább, mint kormánybiztossága. Egressy visszatért Pestre. Naplóját június 29-én kezdte vezetni: azt latolgatta, hová menjen. A kormánnyal Szegedre vagy Petőfi után Erdélybe.²⁸ Mezőberényben találkoztak is, együtt mentek Bereckre, Marosvásárhelyre, de itt elváltak útjaik.

Világos után Egressy Lugoson, Dobrán, Orsován keresztül Kossuth Lajos, Perczel Mór, Mészáros Lázár, Henryk Dembiński, Szemere Bertalan, Batthyány Kázmér után Törökországba, a török megszállta Bulgáriába: Vidinbe és Sumlába (a mai Sumenbe) menekült. Távollétében halálra ítélték.

Az emigráció viszontagságait, az éhezést és fagyoskodást, a viszálykodást nem sokáig volt képes elviselni. Öt hónapon át nem hált ágyban. Már október 31-én így kesergett: „Amily kiállhatatlan előttem e jellemtelen bábelhad, mellyel a sors impertinens szeszélye egy ketrecbe szorított a kannibálok földén: annyira vágyakozom házi isteneim tűzhelyéhez, mely vagyon amott az én művészetem országában.”²⁹ Aggódott Pesten hagyott családjáért: feleségéért, Etelka lányáért, két fiáért, a szegedi katonaiskolában tanuló Árpádért és a honvédseregben harcoló Ákosért. Eljutottak hozzá is a hírek, hogy az osztrákok nőket is börtönbe vetnek, megvesszőznek. Már vagy húsz levelet írt haza, de semmi választ nem kapott. Egyik otthoni barátját kérte meg közvetítésre: „Szánakozzál rajtam, a mindenható Istenre kérlek, írj rögtön, élnek-e még övéim?” (Értsd: enyéim!)³⁰

Az osztrákok nem követelték, hogy a török Kossuth szűkebb környezetével Egressyt is internálja Kütahiába. Ő tehát 1850. április elején Belgrádba ment, itt találkozott a magát szintén emigránsnak megjászó, valójában közvetlenül Bach belügyminiszter hírszerzőjeként működő Zerffi Gusztávval (1820–1892).³¹ 1847-ben Zerffi mint a *Honderű* színikritikusa keményen bírálta Egressy alakítását Shakespeare III. Richárdjának szerepében.³² Most erre utalt Egressy: „S aminő halálos ellenségem volt akkor: most magát szintolly mértékben bizonyítja barátomnak. Magyar író korában nem láttam őt soha; vele nem beszéltem; s akkori gyűlöletét szintűgy nem értettem, mint mostani barátságos viseletére okot nem adtam.”³³

Hamarosan megértette Zerffi szívélyességét és segítőkészségét: az osztrák ügynök beszervezte a titkosszolgálatba. Először nyilván azzal kötelezte le, hogy vállalta Egressy leveleinek továbbítását feleségéhez, majd elősegítette, hogy Egressyné lányával és kisebbik fiával június 5-én megérkezhetett Belgrádba. Innen már együtt mentek Konstantinápolyba. Július végén Zerffi is odaérkezett.³⁴ Egressy már korábban, június 15-én megírta neki első jelentését. Ezt Zerffi németre fordította, és beillesztette a maga június 23-i beszámolójába.³⁵ Egressy mentegetőzött, hogy „első bemutatkozó szerepéhez” (színházi terminológiával: „für meine erste Debütrolle”) még nem gyűjthetett elég anyagot...

E szolgálataival, de főként későbbi itthoni közreműködésének reményében járta ki Zerffi, hogy Egressy hazatérhetett. Zerffi kérte Bécsset: „*A szegény Egressy, aki nekünk még sok érdekeset ír, családjával oly kétes állapotban van, hogy a jó szerencsére hagyatkozva elhatározta magát a hazatérésre Ausztriába [értsd: Magyarországra!]. Én lebeszéltem, és azt mondtam neki, hogy előbb megkérdezem tisztelt megbízóimat (bei unserem geehrten Komitanten), nem látja-e ezt veszélyesnek személyes szabadságára.*” „*Ilyen becsületes jellemet*” – hangoztatta Zerffi – nem szabad elejteni azzal, hogy hagynák néhány hónapig börtönben sínylődni. „*Egressy meg szolgálja ezt, annál inkább, mivel nem szűnik meg ügyünket közvetve (indirekte) támogatni, midőn engem olyanokkal hoz össze, akiket ő már hüeknek és megbízhatónak tapasztalt (indem er mich mit Personen in Berührung bringt, die er bereits als treu und zuverlässig erprobt).*” Zerffi kérte, hogy utalják ki Egressynek a díját, 8 forintot.³⁶ Ennyi volt ekkor az emigrációban az őrnagyi fizetés.³⁷

Így térhetett haza szeptember 16-án Egressy családjával együtt. 1851. október 7-én kapott amnesztiát, és még ebben az évben megjelent TÖRÖKORSZÁGI NAPLÓ-ja. Ez 1849. június 29-től 1850. augusztus 20-ig vezetett följegyzéseit tartalmazza. Benne a magyar emigrációt igyekezett befeketíteni. Vádjain a forradalom és a szabadságharc hívei fölháborodtak. Szemere Bertalant például zsarolással vádolta.³⁸ Szemere 1852. november 27-i levelében cáfolta rá szórt rágalmaidat, és Egressyt *hálátlan és becstelen embernek* nevezte.³⁹ Egressy Kossuthról 1850. február 8-án azt írta: „*Úgy tetszett nekem, mintha ez ember saját politikai életének hattyúdálát énekelné.*”⁴⁰

Ismeretes, hogy az emigrációban szembefordult Kossuthal Józef Bem, Szemere Bertalan, Perczel Mór, sőt végül Batthyány Kázmér is. A kölcsönös vádaskodások az emigrációk szomorú törvényszerűségei. Egressy megtántorodása azonban ennél jóval több.

6

1977-ben a *Magyar Nemzet* hasábjain TÖRTÉNELEM VILLANÓFÉNYBEN címmel érdekes adalékok kerültek napvilágra az 1848–49-i forradalom besúgóiról. Névjegyzéküket Steier Lajos megtalálta a bécsi állami levéltárban, de Beniczky Lajos kormánybiztosról 1924-ben megjelent könyvében még a lelőhelyét, jelzetét sem közölhette. Katona Tamás 1952-ben fölkereste özvegy Klebelsberg Kunónét Okányban, ahol az egykori kultuszminiszter özvegye kitelepítve élt. Katona Tamás érdeklődésére meglepő magyarázatot kapott tőle: „*Az irat részletes ismertetését Klebelsberg nem engedélyezte, azzal az indokolással, hogy »nem szabad a népet megfosztani illúzióitól«. A névsorban ugyanis több nevezetes személy társaságában állítólag előkelő helyet foglalt el Egressy Gábornak, a híres színésznek, a szabadságharc kormánybiztosának és szabadcsapatvezérének neve.*”⁴¹

Katona Tamás így folytatta: „*Egressy esete tagadhatatlanul gyanús. 1849-ben Törökországba menekült, egy ideig Kossuth közvetlen környezetéhez tartozott, de 1850 őszén hazatért, forradalmi múltja ellenére amnesztiát kapott, sőt törökországi naplója is megjelenhetett 1851-ben. Állítólag adatokat szolgáltatott az osztrákoknak az emigráció életéről. Biztosat csak akkor mondhatnánk, ha előkerülne az említett hiteles névsor. Ez azonban – ugyancsak állítólag – 1927-ben egy levéltári tüzeset során Bécsben megsemmisült.*”

A névsor ugyan nem került elő, de az idézett néhány perdöntő levéltári irat igen. Frank Tibor fölvázolta a kor jellemző figurájának, a köpönyegforgatás prototípusának, a Petőfi-életrajzban is gyászos szerepet játszó, bár kétségtelenül tehetséges kalandornak, Zerffi Gusztávnak pályaképét. Eközben talált rá az Egressy szerepét immár

egyértelművé tevő iratokra. Egressynek e szomorú szerepét Frank Tibor így foglalta össze: „Egressy nemcsak jelentést írt Zerffi számára, de – mintegy szolgálatába lépve – aktívan bomlasztani is igyekezett az emigrációt. Jóval azután, hogy 1850 júniusában dokumentálhatóan Zerffi s így Bécs kötelékébe állt, Konstantinápolyból levelet intézett Kossuthhoz, melyben megvádolta annak belgrádi ágensét, Carossinít, s így megrendítette Kossuth bizalmát egyik legjobb munkatársában. Egressy – Kossuth szavaival »csupa pletykával tömött« levelében – közölte, hogy »igen gyakran látta Carossinít Belgrádban az Orosz Consullal sétálni, s hogy Carossini »egy percig sem tiszta«. Kossuth felháborodott »azon [...] pletykakarakter és szószátyársági düh ellen, mely az emigrációban elharapózott«, mivel azt is tudta, honnan erednek Egressy információi: »Aztán különös! E. úr előtt mindaz, amit Dumont úr, ki Carossininek háládatlan ellensége, [...] Carossini ellen mond, vagy ír, az mind szentírás...« – de [Kossuth] ekkor még nem ismerte fel, hogy Egressy nem egyszerűen »hiszékeny«, hanem Zerffi gondosan megtervezett aknamunkájának eszköze. Vay László válaszleveléből már kiérezhette a gyanú jogosságát: »Egressy [...] úgy látszik, egy titkos ármány fő tényezője volt. Hogy ki a fő személy, nem tudni.«⁴²

Egressy hazatérését az osztrák titkosszolgálat keleti főnöke, Gabriel Jasmagy is segítette. 1850. augusztus 26-i jelentésében azt írta róla, hogy „a követségnek igen fontos szolgálatot tett”.⁴³

7

Egressy Gábor színész, rendező, szakíró, lapszerkesztő, színészpédagógus – amint a legutolsó színészeti lexikon írja róla – kétségtelenül a magyar romantika legtudatosabb színésze volt, aki gyöngébb testi adottságait állandó önképzéssel pótolta. „A szerelmes és hősi szerepeket átengedte másoknak. A klasszikus és kortárs drámákban mint átlényegülő színész a bonyolult lélekrajzi feladatokat kereste. Repertoárja 358 szerep volt. Jelentős részt vállalt a francia romantika meghonosításában, Shakespeare művei és a kortárs magyar írók bemutatásában. Szakírói tevékenységet 1837-től fogva folytatott. A színészet elméleti és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozott. Szakmai vitákat vívott Bajza Józseffel és Gyulai Pállal. Szerkesztette és kiadta a Magyar Színházi Lapot (1860). Lefordította Goethe CLAVIGÓ-ját, Shakespeare-től a MACBETH-et, A MAKRANCOS HÖLGY-et, a CORIOLANUS-t, a IV. HENRIK első részét, a TÉVEDÉSEK VÍGJÁTÉKÁ-t (az utóbbi hármat társfordítóként), átdolgozott több Shakespeare- és Schiller-fordítást. Irathagyatékának zömét az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára; fordításait, átdolgozásait és rendezőpéldányait az Országos Széchényi Könyvtár színháztörténeti tára őrzi. Több kisebb költő mellett Petőfi Sándor (EGRESSY GÁBORHOZ, 1844) és Arany János (EGRESSY GÁBORNÁK, 1850) írt hozzá verset; III. Richárdjáról Petőfi Sándor készített klasszikus értékű bírálatot (1847).“⁴⁴

Kiegészítésül hozzátehetem, hogy Juhász Gyula lefordította egy ismeretlen német költőnek Egressy 1840. október 31-i szegedi vendégjátékára írt költeményét (EGRESSY GÁBORNÁK, 1926–29). Egyébként Egressy a szabadságharc után, 1858 nyarán is vendégszerepelt Szegeden.⁴⁵

Mindezt azért idézem, mert pillanatig sem akarom azt a látszatot kelteni, hogy ezek után Egressy Gábort ki akarom rekeszteni a magyar művelődés történetéből. Nagy színész volt, de kis jellem.

Gyöngesége történelmünkben nem egyedüli.⁴⁶ Azóta – 1919 után, 1945 után, 1956 után – sok hasonló példát ismertünk, sőt éltünk meg. Nem is sokan ellensúlyozhatták vétküket, mint Egressy, a nemzetnek értéket adó tehetségükkel.

Jegyzetek

1. EGRESSY GÁBOR VÁLOGATOTT CIKKEI (1838–1848). Szerk. Kerényi Ferenc. 1980. 128.
2. Szmollény Nándor: A SZEGEDI MAGYAR SZÍNÉSZET SZÁZÉVES TÖRTÉNETE. 1906. 88–89. – Sándor János: NYÁRI SZÍNKÖR A WAGNER SÉ-TÁNYON. *Délmagyarország*, 1992. április 30. – Innen keltezte 1840. október 17-én VÉGSZAVAM A DRÁMA ELLENSÉGEIHEZ című cikkét. L. EGRESSY GÁBOR VÁLOGATOTT CIKKEI. 26.
3. Szmollény: i. h. – Sándor János: i. h. – Reizner János; SZEGED TÖRTÉNETE. Szeged. 1900. 3: 375.
4. Egressy Ákos: EMLÉKEIM AZ 1848–49-DIK ÉVI SZABADSÁGHARC IDEJÉBŐL. 1893. 23. 5. Uo. 36–37.
6. Egressy Ákos tévedett, amikor úgy emlékezett, hogy Kossuth hajóval érkezett Szegedre (i. m. 53.), s hogy két hét ápolás után tértek vissza apjával Pestre (uo. 55.).
7. Más változatban: rendezésénél (Egressy Ákos: i. m. 56.).
8. KOSSUTH LAJOS AZ ORSZÁGOS HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY ÉLÉN. Szerk. Barta István. 1952. 204. – Vö. Ruzsoly József: A NÉPKÉPVISELETI ÖNKORMÁNYZAT SZEGEDI TÖRTÉNETÉHEZ (1848–1871). Szeged, 1982. 20–21. – SZEGED TÖRTÉNETE. Szeged. 1985. 2: 770.
9. Sándor János: „VENDÉGSZEREPET FOGOK JÁTSZANI A VÉRES DRÁMÁBAN...” Lyukasóra, 1998. március 27.
10. Egressy Ákos: i. m. 56–57. – Kossuth már 1841-ben kifogásolta Egressy Gábor „*darócos hangját*” (Egressy Gábor: i. m. 184.).
11. Körtvélyes Ágnes: EGRESSY GÁBOR IRATAI AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN. 1957.
12. Ruzsoly: i. m. 21. – Néhány szó eltéréssel közli Egressy Ákos: i. m. 58–59.
13. Egressy Ákos: i. m. 61.
14. Ruzsoly: uo.
15. Egressy Ákos: i. m. 67.
16. Reizner: i. m. 2: 121.
17. Ruzsoly: i. m. 24.
18. Uo. – Vö. Ruzsoly: i. m. 22–23.
19. Zsilinszky Mihály: CSONGRÁD VÁRMEGYE TÖRTÉNETE. 1897. 3: 214–215. – Vö. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY TÖRTÉNETE. Főszerk. Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993. 2/1: 42–46. –
- CSONGRÁD MEGYE ÉVSZÁZADAI. TÖRTÉNELMI OLVASÓKÖNYV. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1985. 1: 337–340.
20. MAKÓ TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1849-IG. Szerk. Blazovich László. Makó, 1993. 451. 21. Uo. 452.
22. SZEGED TÖRTÉNETE. 2: 772.
23. Ruzsoly: i. m. 25.
24. Uo. 26.
25. SZEMERE BERTALAN ÉS KORA. Szerk. Ruzsoly József. Miskolc, 1991. 1: 271. 26. Uo. 287.
27. Uo. 2: 128.
28. EGRESSY GÁBOR TÖRÖKORSZÁGI NAPLÓJA. 1849–1850. Pest, 1851. 2. 29. Uo. 61.
30. Hajnal István: A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ TÖRÖKORSZÁGBAN. 1927. 270. 31. Uo. 184.
32. EGRESSY GÁBOR VÁLOGATOTT CIKKEI. 155.
33. EGRESSY GÁBOR TÖRÖKORSZÁGI NAPLÓJA. 184. 34. Uo. 188., 228.
35. Frank Tibor: EGY EMIGRÁNS ALAKVÁLTOZÁSAI. 1985. 238–240.
36. Uo. 248.
37. EGRESSY GÁBOR TÖRÖKORSZÁGI NAPLÓJA. 74. 38. Uo. 26.
39. SZEMERE BERTALAN ÉS KORA. Szerk. Ruzsoly József. Miskolc, 1991. 2: 1188. tétel.
40. EGRESSY GÁBOR TÖRÖKORSZÁGI NAPLÓJA. 148.
41. Katona Tamás: TÖRTÉNELEM VILLANÓFÉNYBEN. *Magyar Nemzet*, 1977. 17.
42. Frank Tibor: i. m. 70.
43. Uo. 101. jegyzet.
44. MAGYAR SZÍNHÁZMŰVÉSZETI LEXIKON. Főszerk. Székely György. 1994. 179.
45. Reizner: i. m. 3: 381.
46. Az emigráció ismertté vált besúgói: Bangya János, Batthyány István gróf, Csernátony Lajos, Galántai ?, Kertbeny Károly, Mandl Lajos, Pollák Mór, Varga István. (Vö. Hajnal István: i. m., Frank Tibor: i. m. passim. – Deák Ágnes: KÉT PÁLYAKÉP A RENDŐRBESÚGÓK VILÁGÁBÓL. *Holmi*, 1998. 345–360.)